

Jelena Angelovski

PUPAK UNUTRAŠNJEG SVETA

(Dejan Aleksić: *Petlja*, Laguna, Beograd, 2021)

„Ja nikad nisam bila *ja* više nego otkad sam ovde. Kao da je neka mračna gravitacija najzad počela da okuplja krhotine moje ličnosti rasute u prostoru mojim sudarima sa samom sobom“ – ovim rečima junakinja romana *Petlja* opisuje svoje prisustvo na mestu koje je u strukturi romana označeno kao *omfalos* (pupak), središte iz kojeg će se pred čitaocima razviti njena intimna kosmogonija, dok je zapravo reč o samici u pritvoru u Grčkoj, u koju je dospela nesrećnim prepletajem okolnosti i sopstvenog temperamenta. To je početna petlja od koje se narativno tkanje širi u više pravaca. Svaku omčicu ispisao je pesnik Dejan Aleksić, zaplićući je oko simboličkih slika, probranih motiva, saglasja, paralelizama. Pripovedač Dejan Aleksić povezoao je zatim petlje u narativno izazovan niz, eksperimentalan po mnogo čemu, od izbora pripovedačkog glasa do poigravanja vremenskim nivoima, da bi najzad romanopisac Dejan Aleksić poravnao čvoriće u složenu, kompoziciono čvrsto zategnutu, smisaono višeslojnu tapiseriju koja epski sveobuhvatno zahvata u lirske dubine jednog ličnog kosmosa.

Roman *Petlja* pripovedan je glasom junakinje koja se, nakon što se obrela u grčkom pritvoru, u nizu reminiscentnih poglavlja, priseća različitih životnih faza, odluka, rana što su je dovele do mesta na kojem je sada, a koje sve više doživljava kao neku vrstu čvorišta. Šara na drvetu stolice u koju često zuri, zapravo čvor u teksturi drveta, kao neko svevideće oko podseća je stalno na važnost vremena i prostora u kojem se nalazi, te u njoj postepeno zri svest o tome da je na *najtačnijem mestu na kom može biti*. Sva poglavlja koja se zbivaju u ćeliji pritvora naslovljena su rečju *omfalos*, osim poslednjeg koji nosi naslov *Post omfalos* i zapravo nam otvara prozor prema onome što se nalazi iza čvorne tačke, iza mesta gde se, kao u pupku, stiču svi naši strahovi, razočaranja, besovi i ograničenja koje valja jednom za svagda preseći. Zatvorski sobičak tako postaje simbolički uterus u kojem se junakinja razvija hraneći se *gorkim krvotokom svog iskustva*. Put junakinje do tačke *post omfalos* nije pravolinijski, naprotiv, razlisan je u mnogim pravcima i seže u dubine sećanja, kreće se asocijativnim tesnacima, povezuje s aktuelnim trenutkom i tek u tom složenom sadejstvu otkriva se njeno odrastanje. Specifičnost ove bildungs-matrice ogleđa se i u izboru ženskog glasa kojim Aleksić vlada uistinu suvereno i u našoj književnosti s malo čim uporedivo.

Poglavlja u kojima se razvija prošlost junakinje Dine nose naslove *Mesto za ranu*, *Rana*, *Lizanje rane*. Ciklična smena ovih naslova upućuje na stalno, ponovno otvaranje novih povreda, na odnose i situacije koji se postepeno otkrivaju kao prostor ranjivosti, koji će ubrzo potom uistinu i postati mesto nove rane, a junakinja će morati da nalazi načine da ih zace-

RAZMENA DAROVA

li. U tim ciklusima ona se menja, ali i otkriva čitaocu deliće svog karaktera u kojem nežnost i surovost izrastaju jedna iz druge vodeći Dinu od spremnosti da naudi sebi kako bi zaštitila drugog, do spremnosti da naudi drugom kako bi zaštitila sebe. Neistraženi prostori njenog unutrašnjeg pejzaža otkrivaju se u reminiscencijama na detinjstvo i mladost, poput one u kojoj je objašnjena njena opsesija sovama. Doživljaj u kojem je spoznala svoju sposobnost da, makar i iz nehata, učini zlo, zaokružen je strašnim prizorom sove kao simbola nečeg što nas prevazilazi i što je u stanju da u ravnotežu dovede krivicu i kaznu: „Skriveno u nama postoji obilje malih uspavanih ludila koja ne moraju nikada da se probude. Ali ponekad, naizgled bezrazložno, neko od njih se brecne, izbije iznutra, kao svrab ili grč, i ne možeš da im se odupreš.“ Dinina ludila oblikuju se kao otpor svemu onom što pokušava da je ukalupi. Njen bes, ravnodušje ili surovost uvek su neko *lisanje rane*, pokušaj da se savlada njena iskonska nesposobnost za pravljenje kompromisa.

U romanu *Petlja*, bez obzira na širinu zahvata, nije prisutno mnogo likova. Dva junaka, koja su na različite načine kontrapunktirana Dini i funkcionišu kao neka vrsta pozadinskog osvetljenja, jesu Nikodim i Svetislav Prst. Nikodim je junakinjin jedini pravi prijatelj, kog ona opisuje kao „petlju na užetu jednoličja“, čime se simbolički petlje dodaje još jedan sloj značenja. Nikodim je, baš kao i Dina, neuklopljen i neukalupljen, stran jednako svojoj porodici kao i okruženju u kojem odrasta. Razlika je, međutim, u prirodi njegove pobune, koja je sva *okrenuta ka unutra*, za većinu nevidljiva, a naročito za njegove roditelje. I Nikodim i Dina su mladi ljudi s *petljom* da budu različiti, da pruže otpor jednoličju i jednoumlju. To ih povezuje i čini saveznicima u borbi sa svetom koji im otkriva svoje sve ružnije lice. Ovploćenje tog rugobnog lika jeste Svetislav Prst, vlasnik lanca kladionica, čovek na moćnim pozicijama u podzemlju. Splet okolnosti doveo je Dinu do Svetislava i uslišio njenu potrebu za *figuralizacijom krivca*. Njen bes protiv sveta tražio je „opipljivu alegoriju zagušljivog ponora u koji su bespovratno sunovraćene čitave generacije“. U liku Svetislava Prsta donekle univerzalna priča o odrastanju i buntu lokalizuje se u prostoru i vremenu naše savremenosti i daje novi motiv gnevu mladih ljudi. Oni, naime, svet u kojem žive krive za promašenost sopstvenog života, za besmisao i uzaludnost napora da se ostane čist i dosledan u stvarnosti kojom vlada jedan Svetislav Prst. Da bi se izlečila od te ljutnje, Dini je potrebno da nanese ranu, da obrne proces i krug krivice i kazne zavrti u drugom smeru. Junakinjina svest o sopstvenoj ranjivosti pomaže joj da izvede taj obrt. Učiniti zlikovca podložnim rani znači otvoriti sebi, a sledstveno i svom prijatelju i čitavim generacijama Dinâ i Nikodimâ, prostor za revanš. U toj osveti, Dina stavlja u funkciju svoju destruktivnu crtu koja ju je u godinama odrastanja plašila i zbunjivala. Tako, složena struktura preklapanja vremenskih planova i umnožavanja likova Dine kroz različite faze odrastanja dobija svoj puni značaj. Svi ti slojevi grade motivacijsku mrežu koja nas uvodi u rasplet. Njena višedimenzionalnost upućuje nas ponovo na simboliku petlje – ka ishodištu nikad ne vodi jedan put, već više rukavaca, spletenih na određeni način u specifičnim okolnostima. Zato se *Petlja* može nazvati savremenim bildungs-romanom. U njemu put formiranja ličnosti, pa i oblikovanja lika, nije pravolinijski kauzalni lanac koji vodi jednom, neumitnom rezultatu. To je uzbudljiva mreža čiji čvorovi iz različitih vremenskih nivoa utiču jedni na druge u oba smera, obli-

kujući dinamičnu, fluidnu tvorevinu podložnu stalnim preispitivanjima, tumačenjima i osvetljavanjima. Roman odrastanja tradicionalno uključuje i vrednosnu komponentu, što je u slučaju *Petlje* još jedan zanimljiv aspekt. Problem dobra i zla, ispravnog i pogrešnog u Dininom odrastanju (možda i u svačijem?) upleten je u onu istu mrežu koju čine čvorovi rana i lizanja rana, povreda i osveta, uvreda i uteha. Zato ova polarnost nije jasna, stabilna i čvrsta, već umrežena u okolnosti i od njih zavisna. Poglavlja u kojima *Petlja* dobija žanrovske obrise trilera, osim što su majstorski sigurno ispisana, stoje u funkciji upravo ideje o zlu kao plodu okolnosti i prilika.

Nakon presečene pupčane vrpce ostaje – more. Od njega počinje zaborav ponovnog dolaska na svet. Junakinja od prve rečenice ponavlja da nikad nije videla more. Da bi ga videla, mora da prevaziđe čvor i izađe na čistinu, mora da se ponovo rodi. Ona je takođe svesna da rađanje mora proizaći iz mraka, iz straha, pa tu katartičnu ulogu zatvora-materice doživljava kao jedini izbor, sa zebnjom iščekujući da vidi da li će proces pročišćenja biti potpun. Kada u finalnom opisu mora pročitamo: „more je modrica posle grube tuče beskraj s lepotom“, znamo da je u tekstu ponovo Dejan Aleksić, pesnik. Pesnički jezik romana *Petlja* mogao bi biti predmet posebnog prikaza. Stilski registri govora junaka predstavljaju jedan od stožera karakterizacije i igraju značajnu ulogu u razvoju lika glavne junakinje, čiji se govor kroz različite faze, najviše u poređenjima i leksičkim izborima, uporedo menja i odrasta. Jezik postaje i instrument pažljive kompozicije romana. Svako poglavlje, naime, u poslednjoj rečenici sadrži reč koja će se ponovo pojaviti u prvoj rečenici sledećeg poglavlja. To su petljice koje Dejan Aleksić pravi pesnički promišljeno i pažljivo instrumentalizujući zvučanja i značenja i pružajući čitaocu zadovoljstvo ove kriptične igre. Ona nije sama sebi svrha, već učestvuje u složenoj orkestraciji svih romaneskih elemenata gradeći jednu istovremeno simboličku i doslovnu sliku petlje. Tako iskustvo pesnika, koji zna da radi na malom prostoru i mora da pazi na svaki mikron tog sveta, izgleda kad se preslika na veliki prostor romana. Dobijamo nešto nalik onim mozaicima napravljenim od pojedinačnih sličica. U njima svaka sličica nosi simboličku vezu s celinom, a celina od minijatura crpi svoju dinamiku i višeznačnost.